ПРОФ. ДР СТАМЕНКО ШУШАК, КАРДИОХИРУРГ, УПРАВНИК КЛИНИКЕ ЗА КАРДИОВАСКУЛАРНУ ХИРУРГИЈУ У СРЕМСКОЈ КАМЕНИЦИ

На путу ка Христаништу

Да бисмо се вратили коренима и обновили, неопходно је најпре лично а потом и колективно преумљење, сложен духовни преображај, немогућ без личног подвига и милости Божје. Опасно је кад помислимо да знамо све, јер нам се онда лако учини да можемо и да смемо све. А не смемо ни све што можемо и знамо. *Христаниште*, наше пристаниште у Христу (како га назива песник Ранко Радовић), треба да буде главни циљ српског народног брода. Тада ће нам се све отворити и бити дато

Разговарао: Милован Вујовић

Који тренутак у развоју је одлучујуће определио младо биће да крене стопама српских видара-исцелитеља, или је то била спознаја важности улоге медицинске струке у свакодневном животу и ратним страдањима Срба у минулом веку, или је то, пак, била магија привлачности која је врхунила на пољу медицинске науке?

Према речима Виктора Емануела Франкла – познатог бечког психолога, творца логотерапије и великог страдалника нацистичких логора – садашњост представља само један тренутак између вечне стварности прошлости и нестварности будућности. Када, по тој дефиницији, сагледам мој досадашњи живот, тојест све оно што сам (у)радио у прошлости и оно што ћу – Боже здравља – (у)радити и у будућности, а за све то доносећи одлуке у датој садашњости, тешко да могу пронаћи тај, како рекосте, тренутак моје „прошле садашњости" који ме је определио за позив лекара. У потрази за одговором на Ваше питање, силазећи дубоко у моје срце, али – колико је нама слабим људима то могуће – преиспитујући и мој его, наилазим само на призив и дар од Бога, који је као искра упалио пламен љубави да ублажавам муке болеснима. Тај призив, сигуран сам и верујем у то, налазио се у мени од самога зачећа, али не у смислу судбине, предодређења, фатума или предестинације, него промисла и дара Божијег да ћу на пољу свога овоземаљског делања, слободном вољом и у љубави, дати најплодотворније резултате који ће ми – ако Бог дâ – бити на спасење и живот вечни у „вечној садашњости", у Царству Божијем. Дар од Бога, као датост нама људима, не можемо просто-напросто ставити у контекст времена нити га можемо укалупити у скучене оквире људске логике. Датост је апофатичка категорија која се не може логички објаснити нити исказати. Дакле, тај призив да будем лекар схватам искључиво као позив од самога Господа да помажем људима. Наравно, ту је свакако било и уплива васпитања током моје најраније младости од стране мојих родитеља, нарочито оца који је цео свој живот посветио овом племенитом и благословеном позиву и који је својим животом и делима само још више распламсао пламен Божије датости у моме срцу. Богу хвала и на томе што сам и тај призив пронашао у дубини свога бића и спознао га, јер је и спознаја на крају Божији дар. Да је није било, вероватно никада не бих ни кренуо овим путем.

Овде бих се, ако ми дозволите, накратко осврнуо и на још један веома важан детаљ Вашег питања. Споменули сте видаре-исцелитеље. Стара латинска пословица вели: „Medicus curat, natura sanat", што би значило: „Лекар лечи, а природа излечује". Још правилнија поука светог старца Јефрема Аризонског каже: „Ο Χριστός είναι ο Μόνος και ο Μέγας ιατρός ψυχών και σωμάτων. Ιατρός στη γη δεν υπάρχει. Ο Χριστός θεραπεύει και ο ιατρός της γης νοσηλεύει. Ο ιατρός της γης, δια του Χριστού ιατρού θεραπεύει." Наиме, ми лекари, као овоземаљски делатници у служби здравља и живота, нисмо никакви исцелитељи и чудотворци. У нама, сигуран сам, постоји само невидљива благодат да различитим научно-медицинским подухватима ублажимо муке оболелима, како би телесно и душевно што спремнији дошли до краја њиховог овоземаљског пута. Крај тог пута није смрт. Ако би то била смрт, онда би наше лекарско послање и умеће било потпуно бесмислено. Ми, лекари, само покушавамо да нарушену психосоматску хомеостазу доведемо у симфонију са осталим делом људске личности. Ово је, слободан сам да нагласим, кључна ствар у поимању људског здравља. Апелујем на све лекаре и научнике да ово стално имају на уму. Здравље човека се, дакле, не односи само на тело, нити само на душу, нити на тело и душу заједно. Човек је трихотомно биће, а не индивидуа, односно просто психосоматско биће. Дакле, ми лекари се бринемо само за тело и једним делом за људску душу. А где је преостали, несазнајни, нама људима скривени и несагледиви део људске личности? Човек нема само висину, ширину и

тежину. Он има и несагледиву висоту и неспознајну дубину који могу да обухвате целу васељену. Због тога, парафразираћу, истина је што вели старац Јефрем – нема правог исцелитеља међу лекарима. Једини прави Лекар и Исцелитељ јесте Господ Христос. Ми лекари, наставио бих својим речима, само залечујемо, али – гле парадокса – кроз Христа и у Христу не само да можемо да и исцељујемо него и да васкрсавамо.

СВЕ ЈЕ ИСПУЊЕНО БОГОМ

Медицински факултет је најзахтевнији, јер оспособљава младе да најсавршенију творевину Бога и природе – човека – што потпуније сагледају и спознају у свим фазама развоја, у свим аспектима сложености целине и појединости, од ћелије па до личности... уз то вежбе анатомије, посете болесницима... све то представља за студенте и непознаницу и изазов, али и могућност самопотврђивања... Ко је Вас подстицао и учвршћивао уверење да је сваки напор вредан остварења циља које Хипократ постави (пажљиво посматрање болесника, здраво расуђивање и лечење...)?

Хипократ је, свакако, незаобилазна личност у свету медицине. Назван је „оцем медицине". Мишљења сам да се његова величина не огледа у томе што је дошао до неких за то време значајних научно-медицинских открића, нити у томе што је први човек који је систематски обрадио целу медицину оставивши за собом обиље плодотворних медицинских списа који, у датом временском контексту, обухватају сва поглавља медицине. Све то се, наравно, у историји медицине са правом приписује Хипократу, али његова величина управо се огледа на другој страни, у његовом односу према болеснику. Његову пажњу више заокупља болесник него сама болест. За њега је болесник субјекат са патњом, а не објекат његовог деловања. На тај начин постаје утемељивач медицинске етике, која ће се као таква и под тим називом појавити тек 24 века касније. Допустите ми да истакнем још једну веома битну чињеницу из његовог живота. Хипократ је био Демокритов ученик, који се сматра једним од оснивача тзв. атомистичке школе. Познато је да су атомисти свет посматрали редукционистички и учили су да у универзуму постоје само атоми и празан простор. Сврха постојања и права лепота космоса није их интересовала, као ни све остале пресократовске космологе. Хипократ се, међутим, отргнуо и уздигао изнад таквог учења. Човека је посматрао кроз његову патњу и бол,

тражећи суштину и сврху. Ми не знамо крај Хипократовог мисаоног животног пута, али сам убеђен да је и он, као историјска личност и словесно биће, само плод бескрајне Божије благодати, промисли и икономије према човечанству да се човеку мора приступати са великом пажњом и да дубоко, надасве одговорно, треба промишљати о свакој реченици која је записана у Хипократовој заклетви, иако је све то нама људима већ дато кроз Свето Писмо у Којем се налази комплетна онтологија, космологија, антропологија и етика.

У Вашем питању лепо рекосте, парафразираћу, да човек представља сложеност целине и појединости, од ћелије па до личности. Ако бисмо човека, научно гледајући, демокритски разложили до најситнијих честица, заиста бисмо дошли до ћелија, чак и до атомâ (данашња наука је открила и још сићушније честице – фермиони, бозони, глуони, гравитони, плазмони...). Хајде да видимо шта су то атоми, какве су то честице! То су честице, које су у Књизи Постања, према мојој слободној интерпретацији (надам се да је исправна), веома сликовито назване прах земаљски, помоћу којих је Бог створио првог човека. Заиста, у земаљскоме праху постоје све честице, сви атоми, који се налазе у створеној природи и од тог праха („смеше атома") Бог створи људско тело. Те честице су исто створене током Шестоднева, а научници су – да нагласимо – до њихове спознаје дошли тек у скорије време. Нагласио бих, дакле, још једанпут, да су те честице, којима научници само дају различита имена, честице којима је Бог Логосно створио човека. Све пре човека – и то је веома битно да се истакне – стварано је Речју *ни из чега* (ἐκ τοῦ μηδενός, ex nihilo), а не из неке прапостојеће материје како су о томе учили космолози (Талес, Анаксимен, Анаксимандер, Демокрит, Леукип и многи други). Дакле, ти атоми (честице) не прапостоје свету. Они су исто створени Божанском силом, Речју Божијом, Логосом. У њима постоји неуништива Божија енергија стварања и помоћу њих, праха земаљског, Бог створи првога човека – Адама (Земљанка). Дакле, у човеку се налази све оно што је стварано претходних дана (периодâ) током Шестоднева, те човек – према речима Светог владике Николаја – „постаде пун твари, а твари постадоше пуни човека". У сваком људском атому, у свакој његовој честици – чак и у оном Демокритовом
празном простору
(који је такође створен и не представља
ништа
!) – наилазимо на Бога, на Божанску енергију. Све је испуњено Богом, како је речено у молитви Цару Небескоме – „... Који Си свуда присутан и све испуњаваш..." Замислимо сада човека као скупину, не зна им се број, само тих „божанских атома"! Величанствено, зар не? Заиста, човек јесте, парафразирајући Ваше речи, „сложена целина састављена од појединости", али су та целина и све појединости у потпуности испуњени Богом. А где је човек као трихотомно логосно биће, као непоновљива личност? Да, о томе би се могло доста причати, али би превазишло оквире нашег разговора. После свега изговореног, надам се да ће читаоци лако моћи закључити ко ме је – како рекосте – „подстицао и учвршћивао моје уверење да је сваки напор вредан остварења циља".

ЖИВОТ ПОСВЕЋЕН СРЦУ

Поред опредељења за лекара опште праксе, током студија се известан број студената, с обзиром на лични афинитет и могућност напредовања и усавршавања, опредељује за специјализацију или се та одлука доноси након обавезне једногодишње праксе (а можда и пре уписа на факултет). Шта је било одлучујуће и када се то десило да се Ви определите за изучавање најважнијег органа – срца?

У складу са мојим скромним могућностима, нека неколико наредних редака буде у духу мога одговора на Ваше претходно постављено питање. Дакле, сваки део („појединост") једне целине („сложености") веома је важан и има своју одређену функцију. Посматрајући човека искључиво са соматске стране, људски органи („појединости") чине органске системе („појединости"; назвао бих их и „мале сложености"), а органски системи заједно чине организам („сложеност"). Сваки орган има своју функцију и да ње нема, човек не би могао да буде жив. На пример кожа, као један веома комплексан орган, покрива цео наш организам, због чега се са правом назива *integumentum commune*. Она, од негативних утицаја спољашње средине, штити све унутрашње органе и обезбеђује им оптималне услове за њихово функционисање. Таквих примера има много. Да у светлу овога не бисмо набрајали значај и функције осталих органа нашег организма, става сам и дубоког уверења да ниједан орган нашега тела не заузима неки врховни положај, али – са друге стране – и да сваки орган функционише по принципу
први међу једнакима
. Тако су плућа прва међу свим органима у достављању кисеоника у крвоток, али све то не би имало никаквог значаја нити смисла да се та крв, од стране других органа и органских система, не дистрибуира у цео организам, у чијим ћелијама ће се тај кисеоник претворити у неопходну енергију потребну за функционисање свих наших атома, ћелија, органа, органских система и целог нашег бића. Дакле, ако човека не посматрамо као целину, улазимо у веома опасно редукционистичко учење. Овде бих нагласио још једну веома битну ствар, а то је да ни тело није она „сложеност" из Вашег претходног питања. И тело представља „појединост" у односу на пуноту људске личности. Замислите, и душа представља ту „појединост", па чак и сам дух! Тело, душа и дух заједно чине људску личност. Замислите, Дух Божији у човеку представља „појединост његове сложености"! То је та несагледива висота и неспознајна дубина сваке људске личности о којима сам покушао нешто да кажем у одговору на Ваше прво питање. Због тога човек и представља круну Божанскога стварања света. И још нешто! У смислу трихотомности људске личности погрешно би било разматрати да ли је душа битнија од тела и обрнуто,

како су то чинили орфичари, Платон и новоплатонисти. Нажалост, сви монистичко-дуалистички, касније и гностички приступи човеку, који су веома опасни, дубоко су укорењени у савременој трансхуманистичкој науци. Због тога апелујем да се на универзитетима поново врати холистичко-онтолошки приступ, а никако форсирати наведене редукционизме, монизме, дуализме и остале
изме
. Због чега је то битно и због чега направих овакву дигресију и не почевши са одговором на Ваше питање? Веома је опасно један орган у људскоме телу прогласити као најважнији. Без обзира да ли се ради о срцу, мозгу или неком другом органу. У том случају, веома лако бисмо могли доћи до закључка (или је наука већ увелико дошла до такве „спознаје”!?!), да почетак функције тог органа означава почетак живота човека и обрнуто да крај његовог функционисања означава смрт те особе. Резимирао бих следећим мислима: човек није орган, нити органски систем, нити организам; човек је личност и само у таквој његовој пуноти га можемо посматрати и изучавати, лечити га и бринути се о њему. У наизглед простој једначини човек=живот, знак једнакости јесте Сâм Бог. Он даје живот и Он га узима Себи.

На крају да одговорим и на Ваше питање. Не знам када се у мени родила жеља да мој живот посветим срцу као једном од веома битних органа (никако најважнијем). Та идеја је, некако, сапостојала у мени и пре уписа на факултет. Тек током студирања сам схватио и метафизичку важност овог органа, али нека то буде тема неког нашег другог разговора.

ПОТПУНОСТ КАРДИОХИРУРГА

Због великог броја оболелих од туберкулозе изграђен је у Сремској Каменици Институт за плућне болести 1960. године (први директор је био др Стеван Голдман). Паралелно са градњом, око зграде Института, др Ратибор Ђорђевић је пројектовао арборетум – врт који је сада права шума парковског дрвећа. Вакцинацијом (БСЖ) становништва и ефикасним лековима сузбијена је тешка плућна болест – туберкулоза, па се приступило, у истој згради, формирању Института за кардиоваскуларне болести 1977. године. Први директор био је, нама Новосађанима

добро познати, проф. др Светислав Трифуновић, да би га по успешности достојно наследио проф. др Јосип Чикош и проф. др Нинослав Радовановић, у свету познат по новим оперативним техникама операцијâ на срцу, али – у сарадњи са проф. др Ђорђем Јаковљевићем – и по праћењу постоперативних резултата и квалитету живота после операцијâ на срцу, као и рехабилитацији оперисаних пацијената. Када сте Ви први пут – прошавши главним путем кроз шпалир сада 70-годишњих борова – ушли у Институт, у ком својству и колико је времена требало да постанете сарадник проф. др Нинослава Радовановића?

Ако не рачунам моје доласке на сва три института у Сремској Каменици у својству студента Медицинског факултета Универзитета у Новом Саду у периоду од 1988. до 1994. године, мој први радни дан на Универзитетској клиници за кардиоваскларну хирургију Института за кардиоваскуларне болести у Сремској Каменици био је 10. априла 1995. године. Први разговор са академиком проф. др Нинославом Радовановићем протекао је изнад свих мојих очекивања. Разговор је био веома кратак, концизан и јасан. Из његовог наступа према мени – кроз озбиљност и израз његовог лица, боју гласа и дубину погледа – просто је исијавао ауторитет и тај осећај још увек имам у себи када сретнем професора на конгресима или нашим заједничким годишњим виђањима у Међународном центру за кардиоваскуларне болести „Медикор“ у Изоли. Због тога, никада не могу да кажем да сам био професоров сарадник. Он је био и даље јесте мој учитељ хирургије и ментор у моме научном напредовању. Имао сам велику част и привилегију, надасве и Божији благослов, да учим и напредујем уз медицинске горостасе као што су академик Радовановић и професор Јаковљевић.

Колико је времена протекло и којим знањима, умењима и технологијама ваља овладати да би се преузела одговорност тима који изводи операцију срца?

Процес матурације у кардиохирургији веома је дуг. Он зависи не само од мануелне способности хирурга већ и од његове спремности да цео свој професионални живот посвети учењу (али и дубоком промишљању свега наученог!), дуготрајном и веома исцрпљујућем раду у операционој сали. Многи хирурзи, који положе специјалистички испит и добију звање кардиохирурга, а који нису испунили све наведене услове, нису комплетни и не могу да испуне очекивања која се апофатички очекују од њих. Дубоко верујем да бити кардиохирург значи бити достојан положити своје руке на нечије срце које куца у свој пуноти људског бића. Исто се односи и на друге специјалности, као и на целокупну Божију творевину на коју човек делује.

МОРАЋЕМО ДАТИ ОДГОВОРЕ

Поред овладавања савременом техником и технологијом у кардиохирургији, а у пракси потврђеној, какви су услови постојали да се држи корак са светским достигнућима: одласци на стручне скупове, набавка савремене опреме и помагалâ, као и унапређење организације рада?

Кардиохирургија без константног усавршавања, одговарајуће технике и апаратâ није могућа. Наша клиника има вишедеценијску традицију и увек је била у самом врху (у оно време) југословенске и сада српске медицине. Да ли смо успели да одржимо започете кораке и темпо наших учитеља, о томе ће причати наши ученици ако их будемо учили и научили овом благословеном позиву. (На)учити другога, заиста, представља (или би требало да представља) последњи корак учења!

Преношење (дисеминација) знања и умења: на млађе колеге, на студенте, размена искустава у Србији, у свету... и како су те нове оперативне технике, развијене у Институту, прихваћене и коришћене у свету?

Надовезао бих се на претходни одговор. Нису све колеге – које су сада у позицији да (на)уче другога – спремне за такву жртву, нити су колеге – које су сада у процесу учења – спремне да иду строго зацртаним путем. Ново време доноси нова искушења у том погледу. Борба је непрестана.

Институт је место одакле су потекле многе оперативне технике које се данас користе у свету. На нама је да их усавршавамо и оплемењујемо, али и да развијамо нове као залог за будућност лечења свих наших пацијената.

Поред личне амбиције и високог степена самопоуздања и оспособљености, које услове треба испунити, које препоне савладати, да би релативно млад човек, као што сте Ви, постао управник Клинике за кардиоваскуларну хирургију?

Морам одмах да разочарам и Вас и Ваше читаоце, а надам се да ће одговор који следи подржати одређени број мојих колега. Дакле, говорим у своје име. Без обзира на сложеност и одговорност посла који свакодневно обављам, као и на – Богу хвала и на томе – добре резултате рада, најмање имам самопоуздања. Досадашње стечено искуство и знање само користим, најбоље што умем, током свакодневног извођења операција на срцу, а поуздање је усмерено искључиво према Богу. Зар се у једној молитви не каже „... без Мене не можете ништа чинити...”, а мало касније и „... помози ми грешноме на делу које започињем, да га довршим са Тобом...”? То наглашавам и током разговорâ са пацијентима и њиховом родбином пре саме операције или непосредно после ње.

Постати и бити директор/управник/руководилац (све су то синоними за исто овоземаљско послање) представља само склоп датих околности у датом временском периоду. Ту функцију добијете (или би требало да добијете) на основу знања, дугогодишњег искуства, али и поверења од стране људи који о томе одлучују. Руководити стручним радом, поред стручности и искуства, подразумева одговорност и правичност према себи и према другима у свим сегментима рада. Ваш труд и правичност ваших одлука, нажалост, веома често су непрепознате од стране колега и сарадникâ, али то и јесте нешто што морате прихватити ако се упуштате у руковођење другима. Једно је јасно, за све учињено ћемо једанпут, без обзира на којој страни се налазимо, ипак морати дати одговоре.

ОСМОВЕКОВНА ПЛОВИДБА

Корени српске духовности су објективно дубоки, а фактички они су омеђени нашим знањем (под коренима српске духовности подразумевамо: српски језик и ћирилично писмо, традицију, православну веру, историју, културу...). Како видите српског интелектуалца данас, након целог века откако је почело обескорењивање утапањем српства у југословенство, а Србије у Југославију, и поготово од обнављања друге Југославије са комунистичком идеологијом?

Српског интелектуалца, али и сваког другог интелектуалца (бити интелектуалац апсолутно би требало да подразумева и чињеницу бити човек) посматрам кроз призму мог покушаја објашњења човека као непоновљиве личности на почетку нашег разговора. Ако је цело наше биће, сви наши атоми и честице са почетка ове приче, испуњено Богом, онда је Он корен – почетак и крај – не само наше духовности већ и укупног нашег послања на земљи као пролазног пута ка вечности. Ако смо тога свесни, онда је сасвим природно да поштујемо и себе и другога као непоновљиву Божију икону, да поштујемо нашу (али и туђе!) традицију, историју, културу, писмо, језик и све остало што нас чини словесним бићима овде на земљи. Ако тога, пак, нисмо свесни на индивидуалном нивоу, настаје велики проблем. Ако је та несвесност на колективном плану, проблем је још већи. Тога смо, нажалост, сведоци у времену које наведосте.

„Хоће ли слобода умети да пева, као што су сужњи певали о њој“ (Бранко Миљковић). Протекло је 800 година од чувене беседе Светог Саве у манастиру Жича (1220. године). Како оснажити његов значај за промену отклона од српских корена, за враћање у свест важности припадања српском, вековима државотворном народу и тежње ка што већој самосталности (слободи) као карактерној особини Срба?

Срби су кроз целу своју историју државотворан народ. Та државотворност се базирала на Светосављу чији је корен Сâм Христос, Свеприсутни Син Божији. Светосавље је,

дакле, Христосавље. Проблем је наступио када смо у једном јако дугом временском периоду наше пловидбе према есхатону изгубили насушну оријентацију и удаљили се од Христа као Источника живота (гле, оријентација садржи реч *оријент*, што значи *исток*). Како се поново оријентисати и вратити на курс наше пловидбе према Истоку? Вратити се Светом Сави, вратити се Светосављу! На тај начин се враћамо Христу, Источнику овога али и вечнога живота.

Ви сте ово Ваше питање започели стихом добро нам познате песме, у којој се такође, на веома духовит начин, каже да је „исток западно од запада". У том духу бих, ако ми дозволите, завршио овај одговор веома упечатљивим и још духовитијим насловом песме великог српског песника Ранка Радовића који гласи *Христаниште*. Да, Христаниште, као пристаниште, треба да буде циљ започете осмовековне пловидбе српскога народа.

ПОВРАТАК У КРСТОЛИКОСТ

Српска православна црква (СПЦ) имала је одлучујућу улогу за време успона српске државе до царства. Њена улога и након пропасти српске државе била је, такође, одлучујућа за очување српске свести, а нарочито стога што се њено Законоправило протезало на све Србе, ма где они живели. Затирање православне вере, па и СПЦ, било је ригорозно за време комунистичке владавине, од 1945. Извесне промене у друштву су се позитивно одразиле на живот уопште, па и на СПЦ. Како видите данас, у светлу те промене, потребу преумљења како би се што већи број Срба, нарочито младих, вратили својој прадедовској вери?

Да бисмо се вратили коренима, како лепо рекосте вери наших прадедова, заиста, неопходно је најпре лично а потом и колективно преумљење, које представља веома комплексан духовни преображај, немогућ без личног подвига и/или Божије милости. Просто речено, преумљење подразумева наш повратак на курс пловидбе, а брод који ће нас – према речима Светог Исака Сирина – „превести по смрадном мору живота, управљајући га ка Божанственом пристаништу које је Љубав", несумњиво треба да буде

Црква са Светим Тајнама Својим. Да би до свега тога дошло, потребан је наш лични подвиг, наше покајање, а да бисмо се покајали треба да самоспознамо наше отпадништво од Бога и сав бездан наше огрехованости. Да бисмо дошли до такве спознаје и, надасве, да бисмо се избавили из бездана пропасти, потребно нам је духовно руководство кроз Цркву, „која је тијело Његово (Христово), пуноћа Онога који све испуњава у свему“ (Ефес. 1,23). Преумљење, према моме скромном мишљењу, представља поновно васпостављање наше изгубљене психо-соматске крстоликости чију хоризонталу чине наши ближњи (родитељи, породица, пријатељи и непријатељи, као и свако друго живо биће на нашој планети) и све што нас окружује (сва видљива и невидљива природа), док духовну вертикалу чини Сâм Христос заступничким молитвама хора свих српских светитеља и угодника Божијих којим, пред Престолом Творца, за нас Србе, началствује Свети Сава.

Обескорењивање српског народа је и данас на делу. Чује се са самог државног врха: „Ваља нам да радимо на промени свести.“ Очигледно је да ће до те промене свести најлакше доћи ако се основна ћелија друштва – *породица* – обезглави и обесмисли. Како сте Ви успели да – поред одговорног посла, свакодневно оперишући, стално се усавршавајући, организујући рад Клинике... – очувате своју породицу, да укажете дужну пажњу својој супрузи и деци?

Да ли сам успео у свему томе што наводите, није на мени да у овом тренутку дајем било какав одговор. На ту тему би најбоље било направити разговор у кругу моје породице. На мени је само да се за одговор на ово питање што боље спремим за тренутак који нас све очекује.

Како сагледавате будућност државе, породице и појединца у условима савремених технологија и продора у поље вештачке интелигенције?

Несумњиво је да је напредак науке и технике веома силан још од времена индустријске револуције и да већ сада, у доба трансхуманизма, уочавамо све његове последице, како

оне добре, тако – нажалост – и оне лоше. Велика већина изумâ умногоме је допринела човечанству. Да није било изумâ и проналазака, не би било свега онога што доприноси побољшању здравља људи, њиховој међусобној и бржој комуникацији, ширењу знања и, надасве, лакшем овладавању природом и њеним стихијама.

У свему овоме, на уму увек треба имати и следеће: овоземаљски напредак човека углавном подразумева знање; опасно је када помислимо да знамо све, јер тада веома лако можемо помислити да можемо све, што опет рађа следећу заблуду, а то је да смемо све. Посматрајући човека као словесно биће, поставићемо следеће питање: да ли човек сме да уради све што зна и све што може? То је основно етичко питање које се намеће у овом одговору. Када би човек најпре спознао себе, сву ону висоту и дубину своје личности, али и страх од дубине потенцијалног бездана свога бића, човечанству не би била потребна етика и закони. Опет и опет се, дакле, враћамо на оно преумљење и повратак на лађу спасења ка луци Љубави, ка Христаништу. Тада ће нам се све отворити и дати, како на личном, тако и породичном, социјалном, економском и државотворном плану. **<**

(Извор: *Чудо*, 31. март 2023, **www.cudo.rs** . Опрема и приређивање: „Нација”)

Објављено: понедељак, 3. април 2023, 21:24h